
STOP KYBERNÁSILÍ

GENDEROVÁ ANALÝZA

VÝSLEDKŮ VÝZKUMU KYBERNÁSILÍ NA ŽENÁCH A MUŽÍCH

MARIE DLOUHÁ

TIRÁŽ:

Projekt:

Stop kybernásilí na ženách a mužích

(Zpráva se sekundární analýzy kvalitativních rozhovorů)

Marie Dlouhá

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Praha, 2015

Norway Grants, program Dejme (že)nám šanci Číslo projektu: 505

Realizátor projektu: Gender Studies, o.p.s.

OBSAH

Obsah.....	3
Úvod	4
1. Definice	4
2. Genderová analýza u osob se zkušeností s kybernásilím.....	5
3. Genderová analýza u skupiny policistů a policistek.....	8
4. Genderová analýza u výpovědí osob z neziskových organizací a u ostatních aktérů	9
Závěr	11
Použitá literatura	12

ÚVOD

V této části bude představena samostatná část projektu [Stop kybernásilí na ženách a mužích](#) organizace Gender studies o.p.s. Konkrétně se jedná o genderovou analýzu. Analýza navazovala na výzkumnou část, jejíž výsledky byly představeny v závěrečné zprávě. Metodologie, profily respondentů a respondentek a ostatní podrobnosti výzkumu jsou zmíněné právě v závěrečné zprávě. Výsledky genderové analýzy kopírují obecná zjištění – podobně jako ta jsou zaměřena na tři skupiny – policisty/ky, osoby, které zažily kybernásilí a neziskové organizace a ostatní aktéry, kteří mají co dočinění s identifikací a řešením problému kybernásilí.

1. DEFINICE

Než začneme samotnou genderovou analýzu kybernásilí, definujeme nejprve některé základní pojmy, na kterých je analýza postavená, nebo vůči kterým se vymezuje. Jedná se zejména o rozdíl kybernásilí a kyberšikany, který pomáhá vymezit také cílovou skupinu, na kterou se zaměřovala tato studie. Dále je to genderovanost (kyber)násilí, věnovat se budeme i termínu genderově podmíněné kybernásilí, i když to je pouze podmnožinou našeho zájmu. Definice pojmů se shodují s těmi užívanými v závěrečné zprávě tohoto projektu.

Kybernásilí a kyberšikana bývají často používány jako shodné termíny. My jsme ale vzhledem k určitým specifikům definice těchto pojmů a jejich užívání zvolili termín kybernásilí. Pojem kyberšikana vychází z tradičního pojetí šikany, která je typická pro školní prostředí (O'Connell et al., 1999). Díky tomu je tento pojem často užíván v souvislosti s osobami mladšími 18 let. (E-bezpečí, 2009) Při používání pojmu kyberšikana a kybernásilí se autoři shodnou na tom, že se jedná o činy, které jsou zprostředkované elektronickými prostředky (Burton and Mutongwizo, 2009), například skrze e-maily, telefony, SMS zprávy, instant messaging, pomlouvačné weby apod. (Burton and Mutongwizo, 2009) Kyberšikana a kybernásilí se liší v tom, o jaké činy se jedná. V případě kyberšikany se práce často soustředí – jak vyplývá z názvu – na šikanu, nebo obtěžování (Burton and Mutongwizo, 2009), na mocenskou nerovnost mezi šikanovaným/ou a agresorem/kou, která je typická právě pro školní prostředí a na dlouhodobost útoků (Olweus, 1993; Smith et al., 2008). Termín kybernásilí se nejen zaměřuje i na osoby starší 18 let, což odpovídá naší cílové skupině výzkumu, ale zastřešuje větší spektrum činů. Vzhledem

k tomu, že součástí naší studie bylo zachytit také to, jakým způsobem jednotliví aktéři kybernásilí definují, využili jsme termínu kybernásilí a konkrétně jeho obecné definice:

„Kybernásilí je takové chování online, které má vést nebo vede k vyvedení jedince z rovnováhy (psychické, fyzické, nebo emoční).“ (Herring, 2002)

Genderovanost (kyber)násilí odkazuje k tomu, jak je (kyber)násilí utvářeno genderovanými představami a praktikami (Westbrook, 2009). Maskulinita a muži jsou spojováni s atributy síly, agresivity, moci a násilím, ženy a feminita se pak často pojí se slabostí, zranitelností a submisivitou. (Westbrook, 2009) Tyto představy pak vedou k předpokladům, kdo užívá násilí a kdo je jím zasažen (např. muži jako útočníci, ženy jako ty, na které se útočí). Nás zajímalo právě to, jakou mají tyto představy podobu v případě kybernásilí, čím jsou udržovány a případně narušovány.

Genderově podmíněné kybernásilí bývá definováno jako různé druhy násilí (psychické, fyzické, ekonomické, sexuální) či vyhrožování tímto násilím, kde jsou genderované důvody – tj. útočí se na ženy, protože jsou ženy, na muže, protože jsou muži, nebo například na osoby s homosexuální orientací právě kvůli jejich orientaci. (United Nations, 2015, p. 13; Úřad vlády ČR, 2015)

V naší analýze nás bude zajímat nejen genderovanost kybernásilí a činy genderově podmíněného kybernásilí, ale také to, jakým způsobem genderově podmíněné kybernásilí ovlivňuje mocenské vztahy jednotlivých skupin (muži-ženy, homo-heterosexuálové apod.) ve společnosti. Kyberprostor a elektronická komunikace totiž bývají chápány jako nástroje k udržování mocenských nerovností ve společnosti (Malhotra, 2014, p. 2), mimo jiné i genderových.

2. GENDEROVÁ ANALÝZA U OSOB SE ZKUŠENOSTÍ S KYBERNÁSILÍM

Genderový rozměr byl u osob, které zažily kybernásilí, sledován v rozhovorech jak přímými dotazy na to, zda si respondent/ka myslí, že gender hraje v případech kybernásilí roli, tak nepřímou, skrze analýzu výpovědí.

Charakteristikou, na kterou kladli dotazovaní/é důraz, byla specifická povaha útoků na ženy. Jak řekl Běd'a: *Oni používají psychologické ponižování. Každý jsme na něco citlivý, na psychickou zátěž a máme citlivá místa...* Agresoři/ky, dle slov respondentů a respondentek, považovali využívání sexualizovaných verbálních útoků za efektivnější v případech, kdy byly útoky směřované na ženy. Podobně popisuje případ svojí kolegyně Petr: *Kolegyni píšou pod statusy na Facebooku a také do zpráv čistě sexuální věci. U mě to taky bylo, ale ne tolik jako u ní. Píší, že aby dostala práci, tak se musela s někým vyspat, že je děvka a takový... U ní jsou nadávky vždy spojené se sexem.* Respondentka Klára navíc ukazuje, že když útoky na její osobu vyeskalovaly do sexuálních narážek (navíc publikovaných veřejně), byla z toho více rozrušená, než u běžných nadávek a pomluv: *Byly to různé i sexuální narážky. To se mě dotklo úplně nejvíc. Že to viděli i ti ostatní lidi. On mi tam napsal, pro mě intimní věci... Byly to vulgární narážky a ještě jsem si říkala, že si bude někdo myslet, že jsem s ním něco měla. A co si o mně vůbec budou myslet. Z toho jsem byla hodně nesvá.* Klára také uvedla, že tyto narážky by na ni neměly takový vliv, kdyby byla muž: *Kdybych byla muž, tak si myslím, že by ze strany toho agresora nebylo tak jednoduché použít ty zbraně, které použil – ty sexuální narážky a vulgární věci, které se žen dotknou víc. Nebo ten fakt, že ženy jsou vnímány jako citlivější bytosti. A asi jsme v očích společnosti viděny, že je na nás jednodušší tímto způsobem útočit. Možná právě proto to bylo pro něj (agresora) tak jednoduchý. Možná si tak i otypoval ty útoky, které by na mě mohly zabrat.* Se sexualizací útoků je spojeno i téma znásilnění, které bylo používáno pro vyhrožování výhradně ženám. Soňa zmínila: *Velmi často jsou tam (na ženy) ty nadávky nebo vyhrůžky, že by si měla vyzkoušet, jaký to je být znásilněná. Kdybych byla chlap, tak by mi neposlali ty obrázky souložících lidí. Stejně tak by mi nevyhrožovali znásilněním.* Jeden z respondentů mluvil o další podobě útoků, které jsou mířeny specificky na ženy – agresoři (muži) dávají ženám verbálně najevo, kde je jejich místo. Využívají tedy stereotypní představy podřízeného postavení žen a skrze tyto útoky je posilují. Tento argument byl uveden v případech, kdy byl agresorem muž a kdy byly útoky vedené na ženy. Nejčastěji byl dle slov respondentů/ek podobný argument používán v případech domácího násilí: *Většina domácích násilníků totiž sdílí tradiční představy o tom, kdo je muž a kdo je žena a kde je ženino místo.* (Marek) Útočilo se také na další stránky, které se zdály citlivější v případě žen. Byl to například jejich vzhled, atraktivita a mateřství. Jeden respondent zmiňoval to, že sexualizované

útoky nejsou typické pouze pro skupinu žen, jsou využívány i pro napadání gayů. Charakterem jsou ale odlišné od těch mířených na ženy: *U gayů se to ale nabízí. Tam jsou to zase řeči o úchylech, o zadcích...* Slabá stránkou mužů, na kterou útočí agresori, či spíše agresorky, by mohla být dle Marka následující: *Řekl bych, že žena by útočila na atributy mužství typu potence nebo mužnosti a na to, co si by si myslela, že toho chlapa poníží.* Skupinou, na kterou se útočí specifickým genderovaným způsobem, jsou podle slov jednoho z respondentů muslimové. Agresori/ky útočící na muslimy si většinou útočí na ženy a to z důvodu, že *na muže si nedovolí, protože jsou muslimové považováni za agresivní psychopaty, zatímco z žen strach nemají.*

Ženy jsou tak v kyberprostoru celkově vnímány jako o něco zranitelnější, zejména určitým druhem útoků. Proto byly v některých případech viděny jako častěji zasažené kybernásilím. Muži jsou naopak viděni častěji jako agresori. Cyril uvádí jako důvod to, že si myslí, že muži jsou znalejší technického internetového prostředí: *Mám pocit, že mezi útočníky v kyberprostoru, stejně jako ve fyzickém světě, budou převládat muži, protože je to taky prostředí, kde jsou spíše muži kovanější a umějí si vybudovat anonymitu. Je pro ně vhodnější.* Obecně ale většina respondentů/ek nevnímala explicitně pohlaví jako hrající roli v tom, zda je někdo agresorem/kou, nebo osobou, na kterou je kybernásilí zacíleno. Respondent Cyril dokonce mluvil o tom, že na rozdíl od prostředí kontaktu tváří v tvář, kde se cílem šikany, násilí, nebo obtěžování stávají častěji ženy, jsou na internetu počty zasažených mezi jednotlivými pohlavími vyrovnané, či dokonce obrácené: *Muži mohou být ve větší míře oběťmi kybernásilí než ve fyzickém světě. Nebo to může být vyrovnané. Může to být útok na kohokoliv jakkoliv.* U některých osob, které se setkaly s kybernásilím, tak hraje velkou roli představa anonymity u a jakési rovnoprávnosti postavení lidí na internetu, tedy i rovnosti v postavení těch, kteří/které útočí a těch, na které je útočeno.

Přestože je častým názorem, že postavení mužů a žen je v kyberprostoru rovnoprávnější, než v kontaktu tváří v tvář a to především díky anonymitě tohoto prostředí, odhalili jsme určitá genderová specifika. Jedná se zejména o genderované způsoby útoků na ženy, ale nejen na ně. V případě žen se jedná o sexualizované útoky, vyhrožování znásilněním, směřování útoků na vzhled, mateřství apod.

Doporučení:

- Upozorňovat na genderovanost kybernásilí;

- poskytovat speciální informace/pomoc osobám zasaženým genderově podmíněným kybernásilím.

3. GENDEROVÁ ANALÝZA U SKUPINY POLICISTŮ A POLICISTEK

Genderový rozměr se v rozhovorech s policisty a policistkami objevoval zejména v hodnocení toho, jak jsou jednotlivá pohlaví zastoupena mezi těmi, na kterých je kybernásilí pácháno a těmi, kteří kybernásilí páchají. Některá policejní oddělení zmiňovala vyšší zastoupení (nebo prakticky výhradní) mužů mezi pachateli a vyšší zastoupení žen, které se setkávají s kybernásilím (zhruba 70%). Policisté/ky větší zastoupení mužů mezi pachateli vysvětlovali tak, že muži jsou obvykle technologicky zdatnější. Důvodem byla dle jejich názoru odlišná výchova žen a mužů k počítačové gramotnosti, kdy jsou ženy vedeny k utilitárnějšímu užívání technologií. Ženy byly díky tomu viděny jako ty, které jsou méně gramotné v oblasti práce s technologiemi a jejich zabezpečování. Jiný policista ale upozorňoval na to, že čísla, která ukazují na větší počet případů kybernásilí u žen, mohou být zkreslená. Z jeho vlastní zkušenosti se muži s kybernásilím setkávají, ale v daleko méně případech ho řeší oficiální cestou. Policisté/ky také uvedli, že muži a ženy páchají v kyberprostoru odlišné typy trestných činů. Ženy tak kybernásilím řeší především osobní vztahy, vydírají druhé osoby apod. Některé činy viděli policisté/ky jako stejně zastoupené jak u mužů, tak u žen. Příkladem bylo například vydírání na základě zneužití intimních fotografií apod.

V rozhovorech policisté a policistky neuváděli, že by přistupovali odlišně k mužským nebo ženským pachatelům/kám nebo k těm, kteří kybernásilí zažívají. Nezmiňovali, že by specifický přístup vyžadovali.

Policisté a policistky upozorňovali na to, že statisticky jsou kybernásilí více vystaveny ženy, pachateli jsou častěji muži. Čísla ale mohou být zkreslená díky neochotě mužů hlásit to, že se osobně setkali s kybernásilím. Některé druhy útoku jsou typičtější pro ženy (řešení osobních vztahů, vydírání), zneužívání intimních fotografií je genderově neutrální. Policisté a policistky nemluvili o odlišném přístupu k mužům či ženám, ať už jsou v roli pachatele/ky či zasaženého/é kybernásilím.

Doporučení:

- Počty osob se zkušeností s kybernásilím či pachatelů/ pachatelek mužů a žen by bylo třeba ověřit v kvantitativním výzkumu, který by zjišťoval i nenahlášené případy;

- poukázat na genderová specifika kybernásilí i pro skupinu policistů a policistek, informovat je o tom, kam mohou odkazovat osoby, které zažily kybernásilí, například u genderově podmíněného kybernásilí.

4. GENDEROVÁ ANALÝZA U VÝPOVĚDÍ OSOB Z NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ A U OSTATNÍCH AKTÉRŮ

I v této části byl zmiňovaný genderový rozměr kybernásilí v souvislosti s počty agresorů/ek a osob, které zažily kybernásilí. Jeden z respondentů uvedl, že se setkává s větším počtem lidí s osobní zkušeností s kybernásilím z řad mužů. Na první pohled se toto tvrzení může zdát překvapivé, zejména v souvislosti s předchozími výpověďmi ve skupině osob, které zažily kybernásilí, a policistů/ek. Vysvětlení můžeme hledat v rozdílu mezi skutečnými a nahlášenými případy, napovídají tomu i policejní statistiky. Jak zaznělo v rozhovorech, je velké procento mužů, kteří svoje napadení nehlásí. Ten samý respondent poukázal na genderovanost jednotlivých druhů napadení. Dle jeho slov útočníci/e častěji vydírají muže, s podvody se častěji setkávají ženy (z 80%). Ženy jsou pak nejčastěji okradeny, muži jsou připraveni o nějaký tajný materiál. Stalking, phishing¹ a proniknutí do cizího účtu je oproti tomu genderově neutrální. V případě phishingu a pronikání do cizího účtu můžeme hledat vysvětlení v tom, že útočník/ice často neznají toho, na koho útočí, nevybírají si ho/ji tedy dle pohlaví. Trochu jiným měřítkem jsou typické formy kybernásilí páchané na mužích či ženách. Kyberútoky na ženy probíhaly prostřednictvím zveřejňováním choulostivých informací, dehonestování, tj. pomlouvání, snaha vytvořit o ženě obraz, že je psychopatka, často i rozesílání štvavých e-mailů, dále pak sexting, happy slapping², vydírání a vyhrožování. Navíc zaznělo, že pravděpodobnost toho, že osoba zažije kybernásilí, je ovlivněno její počítačovou gramotností. Tvrzení navazuje na zkušenosti policie, která zmiňovala, že méně počítačově gramotné bývají ženy. Rozdíly mohou být nejen ve způsobu útoku, ale také

1

¹ Jako phishing jsou označovány podvody v oblasti internetu, které spočívají v tom, že se podvodníci snaží vylákat z majitelů účtů přístupové údaje k těmto účtům. (Hoax.cz, 2015)

2

² Jako happy slapping je označeno natáčení fyzických napadení, které páchají agresori/ky, a umístování těchto videí na internet. (Kybersikana.eu, 2011)

v jejich frekvenci. Jedna z respondentek například uvedla, že v internetových diskusích převažují příspěvky mužů, jejich nenávistné komentáře jsou také častější a díky frekvenci i viditelnější.

Jako specifická forma genderově podmíněného kybernásilí, která se týká ve větším počtu žen, je pokračování domácího násilí. V případě domácího násilí se využívají útoky, které jsou obecně typické pro ženy. Jedna z respondentek zmínila v této souvislosti publikování osobních a citlivých informací, zazněly i útoky na mateřství ženy. Zajímavé je, že útoky na otcovství zmiňované nebyly. Jiná je tedy situace žen a situace žen matek. Útoky v oblasti mateřství kladou důraz na neschopnost ženy v roli matky, tj. že se o děti nedovede postarat, že z nich vyrostou zlé osoby apod. Zároveň jde o útoky, které pracují s tím, že žena bude mít větší strach o svoje děti. Vyhrožování ublížením dítěti tak pachatelé/ky považují za účinnější v případě žen. Pro pachatele/ku je tudíž jednodušší ženu zastrašit, aby například dále nepokračovala ve své veřejné činnosti a podobně. Na ženy se také útočí v oblasti jejich reprodukční role. Tu buď ženy realizují moc (jsou osočovány z promiskuity), nebo málo (jsou označovány za nedostatečné ženy, bez té správné zkušenosti). Opět bylo v rozhovorech přítomné téma sexualizace způsobů napadání, které je častější u žen. Jeden z respondentů potvrzuje, že k útokům na ženy jsou častěji využívány sexuálně explicitní materiály. V některých případech pachatelé, ale i pachatelky v urážkách ženu redukují pouze na sexuální objekt. Zároveň respondentka Lenka uvádí, že ženy jsou více citlivé vůči nenávistným materiálům, kterými se je útočníci/ice snaží zastrašit, zejména pokud se jedná o materiály, kde je páchané násilí na ženách a dětech: *Když máte děti nebo jste žena a uvidíte tam třeba romskou ženu, která bude oběšená, nebo dítě, které bude... Nebo nějaký jiný obrázek, tak vás to jako ženu zasáhne úplně jinak.* Podobně jako v předchozích analytických částech je uváděno, že u žen se častěji útočí na jejich vzhled.

Zajímavou zkušenost, která by se dala zařadit do genderového rozměru kybernásilí, měl jeden z poskytovatelů webových služeb. V jeho projektu zaměřeném na prevenci, kde byly cílovou skupinou děti, byl podobný počet dívek jako chlapců. Projekt pak spočíval především v práci s technologiemi. Neukazuje se tedy, že by zde byly genderové rozdíly. Tento projekt považujeme za dobrou praxi zejména proto, že v dospělosti jsou ženy považovány za ohroženější v oblasti

kybernásilí, právě díky neznalosti technologií. Skrze podobné projekty mohou být více motivovány s technologiemi pracovat.

Genderově podmíněné útoky také častěji spadají do kategorie „méně vážných“ případů kybernásilí. Většinou je tedy proti takto laděným urážkám možné bojovat pouze slovně. Jak uvedla jedna z respondentek, v takových případech se snaží nechat agresora/ku zamyslet a pokládá mu podobně laděnou otázku obrácenou vůči němu: *A co byste dělal vy, kdyby někdo takto explicitně vystupovat vůči vám jako muži?!*

Jako genderované se ukazují jak způsoby útoků v případě kybernásilí, tak samotný přístup osob se zkušeností s kybernásilím. Na první pohled sice může vypadat, že se s kybernásilím častěji osobně setkávají ženy, ale je možné, že se jedná pouze o oficiální statistiky. Muži totiž ve více případech svoje zkušenosti neřeší oficiální cestou.

Doporučení:

- Pro zjištění genderových rozdílů by bylo vhodné analyzovat také rozdíly v počítačové gramotnosti mužů a žen, případně jiných skupin; případná školení v této oblasti je třeba zaměřit na skupiny více ohrožené;
- bylo by vhodné také udělat komplexnější výzkum o tom, jaké skupiny jsou vystaveny kybernásilí a o tom, kdo z nich ho řešil oficiální cestou;
- upozorňovat na genderově specifické útoky;
- ukázat, že i „mírnější“ druhy genderově podmíněného kybernásilí nejsou v pořádku;
- být citlivý k potřebám osob se zkušeností s kybernásilím, specializovat se na jejich specifické požadavky v oblasti psychické a právní pomoci.

ZÁVĚR

Genderová analýza ukázala, že v kyberprostoru dochází ke specifickým útokům na různé skupiny – ženy, muže, lidi s různou sexuální orientací, náboženské skupiny apod. Přestože jsme neměli k dispozici oficiální statistiky, odhadujeme dle expertních zkušeností, že jsou muži a ženy obdobně

vystavení kybernásilí (i když jiným formám), muži je však méně hlásí. V případech řešení kybernásilí by bylo vhodné se specificky zaměřovat na potřeby jednotlivých skupin.

POUŽITÁ LITERATURA

Burton, P. and Mutongwizo, T. (2009), *Inescapable violence: Cyber bullying and electronic violence against young people in South Africa*, Centre For Justice and Crime Prevention, Centre for Justice and Crime Prevention, Cape Town.

E-bezpečí. (2009), "Co je kyberšikana?", available at: <http://cms.e-bezpeci.cz/content/view/14/39/lang,czech/> (accessed 5 September 2015).

Herring, S.C. (2002), "Cyber Violence: Recognizing and Resisting Abuse in Online Environments", *Asian Women*, Vol. 14, pp. 187–212.

Hoax.cz. (2015), "Phishing", available at: <http://www.hoax.cz/phishing/> (accessed 4 September 2015).

Kybersikana.eu. (2011), "Happy slapping", available at: <http://www.kybersikana.eu/2011/05/happy-slapping.html> (accessed 1 September 2015).

Malhotra, N. (2014), *End violence: Women's rights and safety online*, Association for Progressive Communications, Melville.

O'Connell, P., Pepler, D. and Craig, W. (1999), "Peer involvement in bullying: insights and challenges for intervention", *Journal of adolescence*, Vol. 22 No. 4, pp. 437–452.

Olweus, D. (1993), *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*, Wiley-Blackwell, Oxford.

Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. and Tippett, N. (2008), "Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 49 No. 4, pp. 376–385.

United Nations. (2015), *Cyber violence against women and girls. A world-wide wake-up call*, Broadband Commission for Digital Development, New York.

Úřad vlády ČR. (2015), *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*, available at: http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/aktualne/vlada-schvalila-akcni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineneho-nasili-na-leta-2015-_-2018-126943/.

Westbrook, L. (2009), *Gendered violence*, *Journal of Gender Studies*, Allendale: Grand Valley State University, available at: <http://eprints.uwe.ac.uk/16159/>.